

Anadolu'nun İlk Kentleri*

The First Cities of Anatolia

Yusuf KILIÇ**

Özet

Anadolu coğrafyası dünya üzerindeki coğrafi konumu, canlı ve bitki yaşamına uygun iklimi sayesinde Paleolitik Devri'nden itibaren insanlığın izlerinin görüldüğü bir yer olmuştur. Bu sahada, Mezolitik, Neolitik ve Maden Devri kültürlerinin de sırasıyla yaşanmış olduğu arkeolojik kazılar esnasında ortaya çıkarılan buluntularla açıklığa kavuşturulmuştur. Tarihi devirlere gelindiğinde ise, bu coğrafyada nüfus hareketliliğinin yoğunlaştığı ve iskân sayısının oldukça arttığı görülmektedir. Şu halde Anadolu'nun ilk kentlerinin oluşum sürecini tarihi seyir içerisinde bu coğrafyadaki ilk insanlık izlerinden başlayarak kent olgusunun ortaya çıktığı Kalkolitik ve Tunç Devirlerine kadar incelemek gerekmektedir.

Anadolu Paleolitik insanı mağaralarda ve diğer korunaklı alanlarda barınmış, geçimini avcılık ve toplayıcılıktan sağlamış besin üretme aşamasına ulaşamamış olduğundan üretici olmaktan ziyade tüketici konumunda olmuştur. Anadolu'nun ilk köy yerleşimleri ise Neolitik Dönemde ortaya çıkmıştır. Zira Neolitik Dönemde meydana gelen sosyo-kültürel gelişmeler yerleşik hayat düzenini zorunlu kılmıştır. Bunu takip eden Kalkolitik Dönem köyden kentte geçiş devresidir. Burada kent yalnızca yerleşimlerin kalabalıklaşması değil, yeni yönetim biçiminin; bürokrat ve zanaatkâr sınıfının da ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bunun devamı olan Tunç Döneminde ise kent devletlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Tunç Döneminin temel özelliklerinden birisi de artık çivi yazılı kaynakların tutulmuş olmasıdır. Söz konusu kaynaklardan çok sayıda kent devletinin ismi tespit edilmiştir. Ancak bahsi geçen kentlerin büyük çoğunluğunun lokalizasyonu yapılamamıştır.

Anahtar kelimeler: *Anadolu, Kent*

Abstract

Due to its geographical location on earth and thanks to its climate suitable for the living and plant life, Anatolia has been a place where the traces of humankind have been seen since Paleolithic era. It is understood from findings of the archeological excavations that cultures belonging to Mesolithic, Neolithic and Mine Age also lived in this region. It is also seen that population mobility increased and the number of the settlements rose up in the this geography during the antiquity. Thus, it is necessary to investigate the formation of the early settlements of Anatolia in historical order beginning from the early traces of humankind to the Chalcolithic and Bronze age, the times when the notion of city first appeared.

Anatolian people in Paleolithic era lived in caves and in other protected places, and continued their lives by hunting and collecting, however, they could not go through food production stage, and these people remained in consumer position. The first village settlements in Anatolia appeared in Neolithic era. The reason for this fact was because socio-cultural changes of that era made settled life necessary. Following Neolithic era, Chalcolithic era was a transition from the villages to the city life which meant not only congestion of the settlements, but also the formation of new regimes creating the bureaucrat and craftsman class. Following, in Bronze age, the appearance of city states is observed. One of the prominent characteristics of the Bronze age is the cuneiform records. From these cuneiform records, many of the city names have been identified. However, localization of many cities in these records has not been made.

Key Words: *Anatolia, City*

* Bu çalışma 2015 KRM024 Proje Numarası ile Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, ykiliç@pau.edu.tr

A-Coğrafi Mekân Olarak Anadolu

Anadolu, coğrafi konum olarak Güneybatı Asya'nın ucunda yer almakta olup, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Anadolu, Asya ile Avrupa Kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü ve aynı zamanda da onları birbirinden ayıran bir sınır oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Anadolu coğrafyasının özel konumu, bu coğrafyada kurulan medeniyetlerin oluşumuna önemli bir etki yapmıştır. Dolayısıyla Anadolu coğrafyası, doğu ve batı yönlerinden dışa açık olduğundan, burada oluşturulan medeniyet ve kent kültürü, çoğu kere çevredeki yüksek medeniyetlerin etkisinde kalmıştır. Anadolu coğrafyası, aynı zamanda almış olduğu yabancı kültürleri bünyesinde barındıran ve ayrıca doğu-batı kültürlerinin etkileşiminde önemli bir vasıta görevi üstlenen yapıdadır. Bu durum Anadolu'da oluşturulan kültürün dışarıdan almış olduğu etki sebebiyle farklı renklerden oluşmasını sağladığı gibi, bu renkliliğin dışa taşmasını, yani Anadolu'nun çevresindeki komşu memleketlerin toplumlarını etkilemesini de beraberinde getirmiştir. Bu karşılıklı etkileşme çağlar boyu devam etmiştir. Başka bir ifadeyle Eskiçağ Anadolu kültürü incelendiğinde ilk zamanlar için, doğu medeniyetlerinden ne derece etkilendiği açık bir şekilde görüleceği gibi, söz konusu kültür unsurlarını batı toplumlarına nasıl taşımış olduğu da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla kent kavramının oluşması Anadolu'nun doğusundaki Mezopotamya'da daha erken, batısındaki topluluklarda ise daha geç bir döneme tesadüf etmektedir. Bununla birlikte zamanla doğu-batı toplumları arasında iletişim ve ulaşımın hızlanması ve özellikle uygarlığın yükseltilmesi alanında batı toplumlarının öncülük etme aşamasına gelmeleri sonucunda, Eskiçağ Anadolu insanı bu kez de batı kültürlerinin etki alanında kalmış ve bu kültürleri doğu toplumlarına taşıma vazifesi görmüştür. Böylece Eskiçağ Anadolu insanı tarihi boyunca doğu-batı medeniyetlerinin yeni kültür aktiviteleri arasında bocalamaya devam etmiştir.

Diğer taraftan insanın 1-1,5 milyon yıl kadar önce Afrika'dan tüm dünyaya yayılmaya başlamış olduğu dikkate alındığında, onun Anadolu topraklarını keşfinin diğer kıtalardan daha önce olduğu düşünülebilir. Çünkü Anadolu, insanın ortaya çıktığı Doğu Afrika'nın Rift vadisine yakın ve onun kuzeydeki devamı Antakya-Maraş grabeni üzerindedir. İnsanın Anadolu'ya göç nedeni beslenmek için yeni kaynaklar bulmaktır¹. Ayrıca Anadolu Yarımadasının, kıtalararası "kara köprüsü" işlevi böylece Afrika- Avrupa arasında olmak üzere başlamış, Anadolu insanının bu yayılımında özellikle Avrupa'ya geçişinde zorunlu bir köprü görevi görmüştür². Ayrıca insanlık tarihinin, üzerinde yaşanan mekânın coğrafi şartlarına sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünüldüğünde, Anadolu kent tarihini incelerken de bu sahanın coğrafi koşullarını mutlaka dikkate almak gerekmektedir. Nitekim Anadolu, iklimi canlı yaşamına müsait, kaynak suları bol, toprakları bereketli, muhtelif bitki türleri yetiştirilen ve maden yatakları bakımından zengin bir sahadır.

Anadolu coğrafyası tüm bu özelliklerinden dolayı Paleolitik (Yontma Taş) Devri'nden itibaren insanlığın izlerinin görüldüğü bir yer olmuştur. Bu sahada, Mezolitik (Orta Taş), Neolitik (Yeni Taş) ve Maden Devri kültürlerinin de sırasıyla yaşanmış olduğu arkeolojik kazılar esnasında ortaya çıkarılan buluntularla açıklığa kavuşturulmuştur. Tarihi devirlere gelindiğinde ise, bu coğrafyada nüfus hareketliliğinin yoğunlaştığı ve iskân sayısının oldukça arttığı görülmektedir. Şu halde Anadolu'nun ilk kentlerinin oluşum sürecini tarihi seyir içerisinde bu coğrafyadaki ilk insanlık izlerinden başlayarak kent olgusunun ortaya çıktığı Kalkolitik ve Tunç Devirlerine kadar incelemek gerekmektedir.

¹ Suna Doğaner, "Tarih Öncesi Çağlarda Anadolu'da Savaş ve Coğrafya" Stratejik Araştırmalar Dergisi, S.10, İstanbul 2004, s.55., Mehmet Özdoğan, "Yazısız Zamanlar (Tarih Öncesi)", Arkeo Atlas Dergisi, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.27.

² Mehmet Özdoğan, "Yazısız Zamanlar (Tarih Öncesi)", Arkeo Atlas Dergisi, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.47.

B-Anadolu'nun Mağara Yerleşimleri (Paleolitik Ve Mezolitik Devir)

Bu zaman diliminde hayat süren insanların bıraktıkları maddi kültür kalıntıları, özellikle taşların yontulmasıyla biçimlendirilmiş her türlü araç gereç onların yaratmış oldukları kültüre “Eski Taş” veya “Paleolitik Kültür” adı verilmesini sağlamıştır. Genel olarak mağaralarda ve diğer korunaklı alanlarda barınan, geçimlerini avcılık ve toplayıcılıktan sağlayan bu devrin insanları besin üretme aşamasına ulaşmamış olduklarından üretici olmaktan ziyade tüketici konumunda olmuşlardır. Bütün bunlara bakarak bu kültür evresine “Avcılık ve Toplayıcılık Kültür Dönemi” adı da verilmektedir³.

Gerçekten Paleolitik Devirde insan kuşları avlayabilmek için ok uçları ve diğer hayvanları avlamak için çakmak taşından kesici av aletleri, dikiş dikebilmek için kemik veya tahtadan iğneleri yapmış, bütün bunları çakmak taşı kullanarak şekillendirmiştir⁴. Ayrıca iki çakmak taşının birbirine sürtülmesiyle hem ateşi bulmuş hem de el becerilerini geliştirmiştir. Taştan ve fildişinden heykelcikler⁵, mağara duvarlarına günlük hayattaki olayları ve özellikle de avlamış oldukları hayvanları tasvir eden basit resimler yapmıştır. Avcıların avladıkları hayvanların resimlerini çizmeleri, onlara olan vefa borçlarını, cömertliklerini esirgememek ve ruhlarını onurlandırmak⁶ amacıyla yaptıkları bir ritüel olduğu kabul edilmektedir. Diğer taraftan sosyal yaşamdaki bu ilk gelişmeler cinsel farklılaşma çizgisi üzerinde de önemli rol oynamıştır. Böylece kadınların toplayıcılık erkeklerin avcılık yaparak gerçekleştirdikleri “birinci toplumsal iş bölümü” ortaya çıkmıştır. Bunu, aynı çizgi üzerinde ileride ikinci toplumsal iş bölümü izleyecektir. Erkeklerin avcılıkta kadınların toplayıcılıkta uzmanlaşmalarıyla başlayan birinci toplumsal iş bölümü daha başka toplumsal ve düşünsel etkiler de yaratmıştır. Kadın ve erkek yalnız korunma, üreme alanında değil beslenme, yani ailenin geçimini temin etme alanında da birbirlerine bağlanmışlardır. Ortaya çıkan ortak hayat ve kolektif davranışlar, insanoğluna konuşmayı ve teşkilatlanmayı da kazandırmıştır. Ayrıca takım avı, avlananlar arasında iletişim gereksinimini arttırmış, böylece dil ve ona bağlı olarak düşünce gelişimi gerçekleşmiştir. Bu insanların duygusal ve düşünsel yaşamlarını geliştirip zenginleştirmelerini, geçim etkinlikleri dışında da etkinlikler yapmalarını yaratmıştır⁷.

Bu güne kadar yapılan araştırmalar neticesinde Anadolu'nun güney, güneydoğu bölgeleri ile İstanbul Boğaz'ı çevresinde bulunan sahile yakın dağların yamaçlarındaki mağaralarda Paleolitik Devir insanının yaşadığına dair önemli izler bulunmuştur⁸. Bunları özetleyecek olursak:

Hatay bölgesindeki Musadağ'ın Akdeniz'e bakan yamaçları üzerinde, Mağaracık Köyü civarındaki bir mağarada beş kültür katı tespit edilmiştir. En üstteki Roma Devri'nin hemen altında üst Paleolitik kültür safhası olan “Aurignacien” devre ait, onun altında ise Orta Paleolitik Lövaluvazo-Musteriyen tipte sileksten uçlar, kazıyıcı ve delici aletler bulunmuştur⁹.

³ Recep Yıldırım, Uygurlık Tarihine Giriş, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.15.

⁴ Lane Goldman Hunt, The World History, Chicago 1954, s.19.

⁵ Ekrem Akurgal, Anadolu Uygurlıkları, Net Turistik Yayınları, İzmir 2007, s.21.

⁶ Editör Neil Kagan, National Geographic Resimli Dünya Tarihi, Washington 2007, s.16.

⁷ Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1990, s.12-14.

⁸ Firuzan Kınal, Eski Anadolu Tarihi, TTK, Ankara 1998, s.10

⁹ F. Kınal, a.g.e., s.10.

Yine Anadolu'nun güney sahillerinde 1946 yılından beri yapılan araştırmalar, Antalya yöresinin de Paleolitik Devirde iskân edildiğini göstermiştir. Özellikle Karain Mağaraları Paleolitik kültürün yoğun olarak yaşandığı alanlardır¹⁰.

Karain kazılarına paralel olarak Antalya Müzesi adına 1950 yılından beri kazılan Öküzini Mağarası Anadolu Kültür tarihi açısından son derece önemli bir yerleşimdir. Burada yapılan araştırmalar sonucunda çok sayıda çakmaktaşı dilgi, dilgicik, çekirdek; az sayıda çanak-çömlek parçası, cilalı taşlar, öğütme ve bileği taşları gün ışığına konulmuştur¹¹. Yine az miktarda yaban geyiği ve domuz kemiği de bulunmuştur¹².

Paleolitik Devri takip eden Mezolitik Devir ise (M.Ö. 15.000–9000) yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır¹³. Kültür bütünlüğü açısından daha çok Paleolitik Devir kültürüyle büyük benzerlik gösteren bu devir, Eski Taş Devri ile Yeni Taş Devri arasında bir geçiş evresidir. Bu devir genellikle mikrolit denilen küçük taş aletlerle karakterize edilmektedir¹⁴. Bu tip küçük taş aletler Anadolu'nun kuzeyinde Samsun civarında Tekkeköy, Isparta Göller Bölgesi'ndeki Baradiz mevkiinde, Antalya Beldibi, Karain ve Çarkini mağaralarında, Ankara Keçiören ve Güdül'de bulunmuştur. Yoğun olarak ise İstanbul Boğazı'nın iki yakasında, Ürgüp Göreme yöresinde, Balıkesir, Kahramanmaraş- Adıyaman arsında, Malatya-Elazığ civarında ve Şanlıurfa Birecik, Suruç ilçelerinde, Konya Pınarbaşı, Karadeniz kıyı kumları üzerinde Ağaçalı, Gümüşdere, Akçalı, Şile, Ambarlıdere, Gelibolu Yarımadası'nda Akbaş Şehitliği ve ören mevkiinde rastlanmıştır. Ayrıca az miktarda Kars, Bayburt ve Erzurum civarında ortaya çıkarılmıştır.

C-Anadolu'nun İlk Köy Yerleşimleri (Neolitik Devir)

Neolitik Devir avcılık ve toplayıcılıktan ilk üretime geçiş dönemidir. Bundan önceki insan topluluklarının yaşam düzenleri avlanma ve yenilebilir bitkilerin derlenmesine dayanmaktaydı. Bu dönemde yeni iklim şartlarına ve onun oluşturduğu çevreye uyum sağlayan insanoğlu üretime geçerek belki de tarihindeki ilk devrimi gerçekleştirmiştir. Neolitik Devirde insanlar artık tarım yapmaya, hayvan evcilleştirmeye ve su yataklarına yakın yerlerde sabit köyler kurmaya başlamışlardır. 6000 yıldan daha uzun bir süreyi kapsayan bu dönemde teknolojik yenilikler ortaya çıkmış, toplumun yaşam biçimi değişmiş ve hayata bakış açısı farklılaşmıştır. Günümüz medeniyetinin temelleri bu devirde atılmıştır denilebilir. Nitekim sanayi devrimine kadar geçen zamandaki hayat tarzı bu devrin izlerini taşımaktadır¹⁵.

Bu dönemin en önemli buluşları ziraatın keşfi ve domuz, öküz, koyun ve keçi gibi hayvanların ehlileştirilmesidir. Ayrıca insanlar tarlalara ettikleri mahsulü korumak için tarlaların etrafına yabani hayvanlar tarafından aşılması zor çitler yapmışlar ve tarlalarını beklemek için tarla civarında yerleşmeye mecbur kalarak, barınak olarak sazlardan basit kulübeler inşa etmişlerdir. Böylece ziraatla birlikte yerleşik hayat tarzı da doğmuş ve köyler

¹⁰ Işın Yalçınkaya, Harun Taşkıran, Marcell Otte, B. Kösem, K. Ceylan, "1985-1995 Karain Kazıları Işığında Anadolu Paleolitiğinin Önemi", 18. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri I, Ankara 27-31 Mayıs 1996, s.3.

¹¹ Işın Yalçınkaya, "1990 Öküzini Kazısı", 13. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri I, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, s.59.

¹² Metin Kartal, "Öküzini Mağarası", Arkeo Atlas Dergisi, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002, s.61.

¹³ Bkz. Klaus Schmidt, "Göbeklitepe 2006 Yılı Kazısı" 29. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Basımevi, Ankara 2008, s.417-428. Ayrıca Klaus Schmidt, Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar (Çev. Rüstem Aslan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

¹⁴ F. Kinal, a.g.e.,s.12.

¹⁵ R. Yıldırım, a.g.e., s.22.

teşekkül etmeye başlamıştır¹⁶. Ancak Anadolu Neolitik Devrimi coğrafi faktörlerin etkisiyle her bölgede farklı zamanlarda farklı şekillerde olmuştur. İklimi müsait, toprakları bereketli ve su kaynakları bol olan alanlarda erken başlayan bu dönem, söz konusu özelliklerin birkaçından yoksun olan yerlerde ise doğal olarak daha geç zamanlarda başlamıştır.

Tüm bunlarla birlikte Neolitik Devirde karşımıza çıkan bir diğer önemli olguda hızlı değişim sürecidir. Daha önce ifade edildiği üzere bu devrin en önemli özelliği tarımsal üretimin başlaması ile birlikte yerleşik hayat düzeninin ortaya çıkmasıdır. Aynı zamanda insanlar bir arada yaşama geleneğini başlatarak bireylerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerinin sağlıklı yürümesi için belirli kurallar benimsemişlerdir. Sözlü olarak ifade edilen ve toplum içerisinde geçerli olan yasaklayıcı bu kurallar hak olgusunun ortaya çıkmasının ilk izleri olarak kabul edilmelidir. Böylece hukukun temelleri atılmıştır denilebilir. Öte yandan daha fazla iş gücü gerektiren tarımsal faaliyetlerin başlaması ve bunun devamında özel mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte çalıştıran ve çalışan sınıfları oluşmak suretiyle uzun süre varlığını devam ettiren efendi ve kölelik müesseselerinin temelleri atılmıştır. Ayrıca aile ve toplum içerisinde iş bölümünün zorunlu bir şekilde yapılmasıyla birlikte belirli mesleklerin oluşmasının zemini hazırlanmıştır. Yine aile yapısında büyük değişimler meydana gelmiş anaerkil aile geleneği yavaş yavaş biterken buna karşılık ataerkil aile yapısı ortaya çıkmıştır. Oysa bundan önceki dönemlerde milyon yılı geçen insan yaşamında değişim süreci çok yavaş gerçekleşmiştir. Bu yüzden bu dönemi deneme yanılma yöntemleriyle yeni arayışların olduğu, kültürü oluşturan öğelerin tümünün sürekli olarak biçim değiştirdiği çok dinamik bir süreç olarak algılamamız gerekmektedir. Ancak bu hızlı değişim yalnızca ilk üretim toplumlarının yerleştiği iki çekirdek bölgeler için geçerlidir. Bu çekirdek bölgelerin dışında çok daha durağan bir yaşamın varlığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu devirde birbirinden farklı iki çekirdek bölge olarak; Yakınoğu Neolitik diye adlandırılan Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu'nun güney kısımlarının dâhil olduğu birinci bölge ve İç Anadolu'da özellikle Konya, Niğde çevresindeki ikinci bölgeyi verebiliriz¹⁷. Bu sahaların dışında da Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Neolitik Devir yerleşimlerine rastlanmıştır. Bütün bu yerleşimleri özet şeklinde vermeye çalışırsak; Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi: Çanak Çömleksiz Neolitik Devir'de genellikle geçim ve su kaynakları dikkate alınarak, yurt yeri seçiminde hammadde kaynaklarına yakın, göl, bataklık kıyısındaki yüksekçe doğal tepeler ve eşikler ilk sırayı almıştır. Çeşitli av hayvanları dışında bu tip alanlar, kuş, balık ve çeşitli yumuşakçaların bol bulunabildiği ve tarıma müsait topraklara sahip yerlerdir. **Çayönü**¹⁸ (Diyarbakır) bu özellikleri taşımaktadır. Yine yaz-kış akan çay ve derelerin kıyılarındaki yükseltiler de köy yeri olarak seçilmiştir. Bunlara örnek olarak **Hallan Çemi**¹⁹ **Mezraa Teleilat**²⁰ (Şanlıurfa) ve **Cafer Höyük**²¹ (Malatya) mevkileri verilebilir. Günümüzde yarı kurak az yağış alan yerlerden birinde, Fırat Nehri'nin yan

¹⁶ F. Kınal, a.g.e., s.13.

¹⁷ M. Özdoğan, a.g.m., s.66.

¹⁸ Bkz. Aslı Erim Özdoğan, "Çayönü", Anadolu'da Neolitik Dönem, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.57 (57-97). Burada ilk "Tarım Köy Topluluğu" kültürü şimdiye kadar başka yerde rastlanmayan ve kültür tarihi bakımından büyük önem taşıyan çeşitli öğeleri içermektedir. Bkz. Halet Çambel ve Diğerleri, "1986 Çayönü Kazısı", 9. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987, s.40.

¹⁹ Bkz. Michael Resenberg, "Hallan Çemi", Anadolu'da Neolitik Dönem, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.1.

²⁰ Bkz. Mehmet Özdoğan, "Devrimlerin Atası Neolitik Çağ", Arkeo Atlas Dergisi, S.1, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002, s.66.

²¹ Malatya'nın 40 km kuzeydoğusunda bulunan höyük en başından beri bir tarımcı köyüdür. Bkz. Jacques Cauvin ve Diğerleri, "Cafer Höyük", Anadolu'da Neolitik Dönem, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.110.

vadisindeki **Nevali Çori**²² (Şanlıurfa) mevkiinin yurt yeri olarak seçilmesinde daha başka bir özelliğe sahip olmasının rol oynadığı sanılmaktadır. Ayrıca **Körtik Tepe**²³ (Diyarbakır) ve **Göbeklitepe**²⁴ (Şanlıurfa), Çanak Çömleksiz Neolitik Devir'in Güneydoğu Anadolu'daki diğer yerleşimlerdir. Tüm yer seçimlerinde en önemli özellik yakın çevrede içimi tatlı bir su kaynağının var olmasıdır²⁵.

İç Anadolu Bölgesinde özellikle Konya ve Niğde çevresindeki yerleşim alanlarına gelince; Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik kültürlerinin yayılım alanı, araştırma eksikliği nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Fakat bu kültür evresinde yabani koyun, keçi ve sığır avcılığının hala önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir. “Konya Gölü” gibi göllerin eski alanları içinde gelişen çayırliklar muhtemelen bu hayvan sürüleri için uygun ortam oluşturmaktaydı. Orta Anadolu insanları sadece bu hayvanları avlamakla kalmayıp aynı zamanda bu hayvanlar üzerinde bir nevi evcilleştirme denetimi sağlamışlardır. Bu kültürün yayılım alanı İç Anadolu'nun Güneydoğu, Güney ve Göller Bölgesi'ndedir²⁶.

Mevcut araştırmalara göre, İç Anadolu Bölgesi'nde Çanak Çömleksiz Neolitik kültürün en iyi temsil edildiği yer ise Aksaray ilinin 25km güneydoğusunda yer alan **Aşıklı Höyük**²⁷ Burada avcılığın yapıldığına dair deliller ve obsidiyen malzeme bulunmuştur²⁸. Ayrıca Karaman yakınlarındaki **Canhasan** ile Beyşehir bölgesinde yer alan **Suberde** yerleşimlerinde yapılan araştırmalar esnasında da bu devrin son evresinin izlerini andıran bulgular ortaya konulmuştur²⁹.

Bunu takip eden Çanak Çömlekli Neolitik Dönemde çiftçiliğe dayalı gerçek köy yaşantısı tüm sosyal kurumlarıyla şekillenmeye başlamıştır. M.Ö.7000-5500 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu çağın sonunda avcılık artık beslenme için yaşamsal önemde olmaktan çıkmış, günümüzde olduğu gibi boş zaman uğraşısı haline gelmiştir. Buna karşın başta buğday ve arpa olmak üzere mercimek ve baklagillerin yoğun olarak ekilip biçildiği ve giderek bunların tür çeşidinin arttığı görülmektedir. Ayrıca, çiftçiliğin temel bir ekonomik girdi haline dönüşmesi tarla açmak için doğal çevrenin değiştirilmesini gerektirmiştir. Bu esnada kimi yerde çayırklar bazı yerlerde ise ormanlıklar açılarak tarla haline getirilmiştir. Bu dönemde tarım hala kuru tarım şeklinde yapılmakta, saban ve döven gibi ilkel tarımın mekanik aletleri bilinmemektedir. Diğer taraftan Çanak Çömlekli Neolitik yerleşimlerin sayısının büyük oranda artarak yüzü aştığı tahmin edilmektedir³⁰.

Ayrıca Çanak Çömleksiz Neolitik topluluklarının kültürel ilişkileri daha çok güney bölgeleri ile Suriye ve Doğu Akdeniz kıyılarıyla sürdürülürken, Çanak Çömlekli Neolitik Çağ ile birlikte kuzey-güney yönündeki iletişimin zayıfladığı, bunun yerini doğu-batı

²² Şanlıurfa ilinin Hilvan ilçesinin Kantara Köyü yakınlarında Kantara Çayı'nın iki yakasında yer almaktadır. Bkz. Harald Hauptmann, “Nevali Çori ve Urfa Bölgesi'nde Neolitik Dönem” Anadolu'da Neolitik Dönem, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.136.

²³ Diyarbakır ili, Bismil ilçesi Ağıl Köyü yakınlarında yer almaktadır. Bkz. Vecihi Özkaya vd., “Körtik Tepe 2006 Kazısı”, 29. Kazı sonuçları Toplantısı, C.I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Basımevi, Ankara 2008, s.351.

²⁴ Bkz. K. Schmidt, a.g.m., s.417.

²⁵ Savaş Harmankaya - O. Tanındı - M. Özbaşaran, TAY - Anadolu Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik, Ege Yayınları, İstanbul 1997, s.15.

²⁶ M.Özdoğan, a.g.m., 82.

²⁷ Ufuk Esin- Savaş Harmankaya, “Aşıklı Höyük” Anadolu'da Neolitik Dönem, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 255.

²⁸ Machtel J. Mellink, “Archeology in Anatolia”, American Journal of Archeology, Vol. 95, No.1, 1991, s. 128.

²⁹ M. Özdoğan, a.g.m., s.79-80.

³⁰ M. Özdoğan, a.g.m., s.88.

eksenindeki kùltür bölgesinin aldığı anlaşılmaktadır. Yine de Güneydoğu Anadolu ile Anadolu platosu arasında önemli farklar gör÷lmektedir³¹.

Çanak Çömleklili Neolitik Dönem’de Anadolu’da yoğun bir nüfus hareketliliğinin yaşandığı yerleşim sayısının artmasından anlaşılmaktadır. Kalabalık topluluklar iklim şartları, su kaynakları ve toprağın verimliliğine bağlı olarak daha çok Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesi’nin özellikle Göller Yöresinde yaşamışlardır. Göller Yöresinde Hacılar ve Kuruçay Höyükleri bu dönemin en önemli örneklerini temsil etmektedir³².

D-Anadolu’nun İlk Kent Yerleşmeleri (Kalkolitik Ve Tunç Devri)

Kalkolitik Dönem (M.Ö.5600-3750) tarihleri arasını kapsamaktadır. Proto Kalkolitik Çağ, İlk Kalkolitik Çağ, Orta Kalkolitik Çağ ve Geç Kalkolitik Çağ olmak üzere kendi içerisinde dört bölüme ayrılmaktadır. İlk Kalkolitik Çağ birçok özelliğiyle Neolitik Dönemin bir devamı olarak gör÷lmektedir³³. Ancak bu dönem sosyo-ekonomik gelişmeler bakımından köyden kente geçiş olarak tanımlanmaktadır. Burada kent yalnızca yerleşimlerin kalabalıklaşması değil, yeni yönetim biçiminin; bürokrat ve zanaatkâr sınıfının da ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Kurumsallařan ticaret ve ekonomik çıkar bölgeleri güç göstergeleri Kalkolitik Dönemde oluşan kent devletlerinin simgeleridir. İnsan toplulukları arasındaki alış veriş isteği eřya listelerinin tespitini gerektirmiş bu nedenle sembol ve resimli işaretler kullanılmaya başlanmıştır. Böylece daha sonraları ortaya çıkacak ilkyazı sistemlerinin temellerinin atıldığı düşün÷lebilir. Ayrıca madencilik açasından büyük gelişimin olduğu, yoğun bakır kullanımı dışında tunç yapımının da başladığı bir dönemdir³⁴. Kentleşme sürecine giren toplulukların yeni geliştirdikleri ekonomik düzenin gereği “ekonomik çıkar bölgesi oluşturmak” dünya tarihinde ilk kez Kalkolitik Çağ’da gerçekleşmiştir. Ancak Neolitik Dönemin çiftçiliğe dayalı besin üretimi, yerleşik köy yaşantısı da bu özelliklerini koruyarak uzun süre daha devam etmiştir. Bunun yanı sıra Kalkolitik Dönem, bölgelere göre çok farklı sosyo-ekonomik düzeyi yansıtan kùltürler mozaiğini içermektedir³⁵.

Kalkolitik Çağ’ın Anadolu’daki en parlak merkezi James Mellaart tarafından kazılan Burdur yakınındaki Hacılar yerleşmesidir. Burası Batı Anadolu’da ilk surla çevrilen yerleşim yeridir. Burada bulunan anıtsal vazolar özellikle anılmaya deđerdir³⁶. Bu çağın diğer bir önemli merkezi ise Denizli ili Çivril ilçesi yakınlarındaki Beycesultan höyüğüdür. Yine ilk defa J. Mellaart tarafından kazılan höyük son yıllarda Eşref Abay ve ekibi tarafından kazılmaktadır. Burada ortaya çıkarılan yapılar Megaron benzeri plan özellikleri taşımaktadır. Yapıların içinde ocaklar, kilden sekiler ve silolar tespit edilmiştir. Çanak çömleği siyah veya kahverengi aklıdır. Ayrıca kulplu kâseler geniş ağızlı çömleklar amforalar bulunmuřtur³⁷.

Diğer taraftan Anadolu’da M.Ö. 3200-3000 tarihleri arasındaki dönem Kalkolitik Dönem kùltüründen Tunç (Bronz) Dönemi kùltürüne geçiş olarak kabul edilmektedir. Bu kùltür değişmesinin M.Ö. 3. binyılda ortaya çıktığı düşün÷lmektedir. Genel olarak Tunç

³¹ M. Özdoğan, a.g.m. , s. 90.

³² S.Doğaner, a.g.m., s.57.

³³ Savaş Harmanakaya, Anadolu Arkeolojik Yerleşimleri (TAY) 3 (Kalkolitik), Ege Yayınları, İstanbul 1998, s.8.

³⁴ S.Harmanakaya, a.g.e., s.8.

³⁵ Mehmet Özdoğan, “ Kalkolitik Çağ”, Arkeo Atlas Dergisi, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002, s.110.

³⁶ Ekrem Akurgal, Anadolu Kùltür Tarihi, Tübitak Pop÷ler Bilim Kitapları 67, Ankara 2003, s.8.

³⁷ Turan Efe, “Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı” Arkeo Atlas Dergisi S.II, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2003, s.101.

Dönemi kendi içerisinde üç safhaya ayrılarak incelenmektedir³⁸. Bunlar İlk Tunç (M.Ö. 3000-2000), Orta Tunç (M.Ö. 2000-1500) ve Son Tunç (M.Ö. 1500-1200)³⁹ diye üç alt bölüme ayırılmışlardır.

Anadolu'da İlk Tunç Çağı kültürünün başlıca özellikleri şunlardır: Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'nın düz ovalık alanlarında bulunan yerleşmeler kentsel gelişimlerini arttırarak devam ettirmişlerdir. Öte yandan Transkafkas kökenli bazı kalabalık gruplar geçitleri aşarak Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Fırat Havzası'na gelip yerleşerek büyük kültür değişimlerine yol açmışlardır. Ayrıca etrafları kale duvarları ile tahkim edilmiş ve kendilerini koruyacak orduları olan küçük şehir devletleri kurulmuş ve bu devletlerarasında mücadeleler başlamıştır. Her ne kadar daha önceki yerleşmelerin devam ettiği görülse de, yerleşme sayısında büyük bir artış olmuş ve Anadolu'da nüfus büyük bir hareketlilik ve yoğunluk kazanmıştır. Aynı zamanda bölgeler arası ulaşım artmış ve buna bağlı olarak ticaret alanında son derece önemli ilişkiler kurulmuştur.

Anadolu halklarının sosyal, siyasi ve ekonomik yapısı ile ilgili bilgilerin artık Mezopotamya toplumlarının yazılı metinlerinden öğrenilmiş olması da dönemin başka önemli bir özelliğini ortaya koymaktadır. Gerçekten Anadolu toplumlarının henüz yazıyla tanışmadıkları bu devirde kendi memleketlerinin sınırlarını aşarak Anadolu'nun orta kısmına kadar gelen Mezopotamyalı Akat Devleti'nin krallarının kendi başarılarını anlattıkları yazılı metinlerde bu memleketin sosyal, siyasi ve ekonomik bünyesi hakkında önemli bilgilere yer vermişlerdir. Anadolu'nun bu devirdeki tarihine ışık tutan Akatça metinler ünlü kral Sargon ve torunu Naram-Sin'e aittirler⁴⁰.

Gerek arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular gerekse Mezopotamya Devletlerinin krallarının bıraktıkları çivi yazılı belgelerden elde edilen bilgilere göre bu dönemin yerleşme sayısı binleri bulacak kadar çoktur. Ancak çalışmanın sınırlarını zorlamamak için söz konusu yerleşmelerin belli başlı olanları üzerinde durulmuştur.

Alaca Höyük, Çorum ili Alaca ilçesinin kuzeybatısındadır. İlk defa 1835 yılında W.G. Hamilton tarafından tanıtılan bu yerleşme yeri özellikle Hitit dönemi kabartma ve resimleri ile birçok gezginin dikkatini çekmiştir. Burası Atatürk'ün emirleri ile 1935 yılında da R.O Arık tarafından kazılmıştır⁴¹. 1936 yılında H.Z. Koşay ve daha sonra ise M. Akok tarafından 1983 yılına kadar kazıları devam etmiştir. Tüm bu kazılar esnasında Kalkolitik Devir'den Demir Devri'ne kadar süren yaklaşık 15 yapı evresi ortaya çıkarılmıştır. Bu esas evrelerden III. evre İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir⁴².

Boğazköy (Hattuşaş), Çorum il merkezinin güneybatısında; Sungurlu ilçesinin güneydoğusunda; Boğazkale adlı ilçe merkezinin hemen doğusunda yer alan çok büyük bir yerleşme yeridir. M.Ö. 2. bin yılında Hitit Krallığı'nın başkenti hüviyetiyle ün kazanmıştır. Bu alan; çok sayıda su kaynağı ve çevresinde ekim yapılacak verimli topraklar sayesinde yerleşmeye çok müsaittir. M.Ö. 3. binyılda; yörenin günümüze göre daha sulak ve bitki

³⁸ F. Kinal, a.g.e., s.36. Ayrıca Hasan Bahar, Eskiçağ Uygarlıkları, Kömen Yayınları, Konya 2010., s.198., T.Efe a.g.m., s.97.

³⁹ E. Memiş, ETT, s.13.

⁴⁰ Bkz. Ekrem Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Bursa 2006, s.112.

Ayrıca kral Sargon'un Anadolu seferini bu memlekette ticaret yapan ve baskılara maruz kalan Akatlı tüccarların isteği üzerine yaptığı bilinmektedir. Daha sonra Sargon'nun torunu Naram-Sin'nin de Hatti kralı Pampa'nın önderliğindeki 17 şehir devletinden müteşekkil Anadolulu koalisyona karşı yeniden savaştığı "Narams-Sin Efsanesi"nde anlatılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Tahsin Özgüç, Kültepe Kaniş/Neşa, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.3-4.

⁴¹ Alaca Höyük'te yapılan ilk kazı çalışmaları için bkz. Remzi Oğuz Arık, "Alaca-Höyük Hafriyatının İlk Neticeleri", Belleten, C.1, S.1, Ankara 1937, s.210-221.

⁴² S Harmankaya, a.g.e., s.13/4/2002.

örtüsü açısından daha zengin olduğu tahmin edilmektedir. Kentin; ilk yerleşim izleri Kalkolitik Çağ'a kadar gitmektedir. Ayrıca İlk Tunç Çağ III. evresi ve Koloni Dönemi yerleşmesi doğal olarak üstteki Hitit Dönemi kalıntıları tarafından örtülmüştür⁴³.

Alişar Höyük, Yozgat il merkezinin güneydoğusunda; Sorgun İlçesi'nin güneyinde yer almaktadır. Son Kalkolitik Çağ'dan itibaren yerleşme izlerinin olduğu görülmüştür. Alişar'ın İlk Tunç Çağı tabakaları Güneydoğu Anadolu, Kuzey Anadolu ile İç Anadolu Bölgesi arasındaki ilişkileri açığa çıkarabilecek konumdadır. Yapılan araştırmalarda tarım ve hayvancılığa dayalı karma besin ekonomisinin izlerine rastlanmıştır. M.Ö. 3. binyıl içinde kentin güçlü savunma duvarı ile çevrelenmiş bir beylük merkezi olduğu düşünülmektedir⁴⁴.

Kültepe (Karahöyük), Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Eski adı Kaniş olan bu merkezde, Türk kazılarında önce 1893 – 1925 yılları arasında dört defa kazı yapılmıştır. Bunlardan 1925 yılında B. Hrozny tarafından gerçekleştirilen en son kazıda höyük tepesinin eteklerinde, *karum*da bine yakın çivi yazılı tablet bulunmuştur⁴⁵. 1948-2006 yılları arasında da Tahsin Özgüç tarafından kazılan bu yerleşmede 20.000'i aşkın Eski Asur Lehçesi ve Çivi Yazısıyla yazılmış tablet bulunmuştur. Aynı zamanda bu kazılar esnasında ortaya çıkarılan çanak- çömlek ve diğerk arkeolojik malzeme buranın M.Ö. 2. bin yılının başlarından itibaren önemli bir yerleşme yeri ve ticaret merkezi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kültepe kazılarının verdiği epigrafik ve arkeolojik bol malzeme dışında, Anadolu arkeolojisi için yapmış olduğu en büyük hizmet, Alişar, Alacahöyük ve Boğazköy gibi Orta Anadolu'nun önemli yerleşimlerinin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki durumları hakkında da kesin ve aydınlatıcı bilgiler vermesidir. Ayrıca başta çivi yazılı tabletler olmak üzere gün yüzüne çıkarılan arkeolojik malzeme M.Ö. 2.binyıl Anadolu- Mezopotamya ticari, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkileri hususunda da önemli bilgiler vermiştir.

Hassek Höyük, Fırat Nehri'nin sol kıyı terasında bulunan höyük, Atatürk Baraj Gölü'nün suları altında kalmıştır. Yapılan araştırmalarda bu yerleşmenin Son Kalkolitik ve İlk Tunç M.Ö. 3100-2700 tarihlerindeki bölgeler arası ilişkilerle ilgili önemli sonuçlar vermiştir. Özellikle Güney Mezopotamya'da rastlanılan Uruk Devri yerleşme tarzı ve kültür buluntularının burada var olması Uruk Kültürünün yayılım alanının sınırlarının genişliğini tespit etmede Hassek Höyük'ün önemini ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte kuzey bölgelerindeki toplumlara olan ilişkilere de ışık tutan ipuçları bulunmuştur. Ayrıca ortaya çıkarılan çanak-çömlek malzemesinin yanı sıra özel mülkiyetin varlığına işaret eden silindir mühür baskılarının bulunması da son derece önemlidir⁴⁶.

İkiztepe, Samsun ilinin Bafra Ovası'nda Kızılırmak Nehri'nin batı yakasında, deniz seviyesinden 20 m yükseklikte yer almaktadır. Burada Son Kalkolitik Çağ'dan Helenistik Dönem'e kadar devam eden kesintisiz yerleşmelerin olduğuna ait buluntular ortaya çıkarılmıştır⁴⁷.

Maşathöyük, Tokat ili Zile ilçesinin 20 km güneybatısında, çok verimli olan Maşat Ovası'nda yer almaktadır. Buradaki İlk Tunç Çağı buluntularını inceleyen Kutlu Emre yerleşmenin Son Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağı III'ün ilk ve orta safhalarının var olduğunu ileri sürmüştür.

Horoztepe, Tokat ili Erbaa ilçesinin güneyinde İnbat Deresi'nin yanındadır. Biri tepede diğeri tepenin güneyindeki mezarlıkta olmak üzere iki yerde yapılan Horoztepe

⁴³ S. Harmankaya, a.g.e., s.17/4/2005.

⁴⁴ S. Harmankaya, a.g.e., s.13/4/2002.

⁴⁵ Emin Bilgiç-Sabahattin Bayram, Ankara Kültepe Tabletleri II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, s.2.

⁴⁶ Manfred R. Behm-Blancke, "Hassek Höyük" Arkeo Atlas Dergisi, S.2, İstanbul 2003 s.27.

⁴⁷ Önder Bilgi, "İkiztepe" Arkeo Atlas Dergisi, S.2, İstanbul 2003, s.105.

kazıları buradaki yerleşimin İlk Tunç Çağı'nın son safhasına ait olduğunu ortaya koymuştur⁴⁸.

Tilkitepe, Van ili, Van Havaalanı içerisinde yer almaktadır. Tilkitepe Höyük'ü Van Gölü Havzası'nın en eski kültürü ile ilgili bilgi sunan ender yerleşme yerlerinden birisidir. Burada yapılan kazılar esnasında yerleşmenin M.Ö. 5000 yılına kadar uzandığı ve Kuzey Mezopotamya'daki Halaf Kültürünün karakteristik özelliklerini taşıyan çanak-çömleğin bulunduğu saptanmıştır. Diğer taraftan Karaz keramik örneklerinin İlk Tunç Çağları'ndaki varlığının ipuçları bulunmuştur⁴⁹.

Truva, Burası ilk kez Çanakkale İngiliz Konsolosu olan koleksiyoncu F. Calvert tarafından saptanmış, 1863 ve 1865 yıllarında küçük çaplı kazılar yapılmıştır. 1870 senesinde ise Alman Heinrich Schliemann tepede kazılara başlamıştır. Heinrich Schliemann tarafından sekiz yıl devam ettirilen kazılar sonunda 7 kültür tabakası tespit edilmiştir. Daha sonra Amerikalılar tarafından 1932-1938 senelerinde Carl Blegen'in başkanlığında bir kazı daha yapılmıştır. Günümüze kadar devam eden geçen 131 yıllık süre içerisinde yapılan 31 kazı sezonu⁵⁰ neticesinde üst üste dokuz şehrin varlığı tespit edilmiştir. Hafirler tarafından I. Truva şehri İlk Tunç Çağı devresine koyulmuştur⁵¹.

Bademağacı, Antalya ili Merkez ilçeye bağlı; Bademağacı Köyü'nün 2,5 km kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır. 1993 yılından beri kazılan höyük yerleşmesinin en eski tabakası Erken Neolitik Döneme ait olan bir köy yerleşmesi niteliğindedir. Kalkolitik Dönemde yerleşme son bulduktan sonra uzun süre atıl kalmıştır. Fakat M.Ö. 2600 yıllarına yani İlk Tunç Çağı'na gelindiğinde buranın yeniden yerleşmelere sahne olduğu ve kent yaşamına geçtiği görülmüştür⁵².

Demircihöyük, Eskişehir il merkezinin yaklaşık 25 km batısında; Çukurhisar Kasabası'nın kuzeybatısındadır. Demircihöyük Anadolu'yu boğazlara bağlayan eski, doğal eksen üzerinde, tam olarak geniş Anadolu platosu ve Marmara Denizi arasında kalan sınır bölgesinde bulunmaktadır⁵³. İlk defa 1937 yılında kazılan höyükte kazılar belirli aralıklarla devam etmiştir. Yapılan kazılar esnasında İlk Tunç Çağı'nın I ve II. evrelerinde buranın yurt edinildiği anlaşılmıştır.

Zincirli Höyük, Gaziantep il merkezinin batısında, Amanos Dağlarından doğu-batı istikametinde geçit veren Belen Geçidi'nin İslâhiye Fevzi Paşa çıkışına yakın yol ayrımında yer almaktadır⁵⁴. Modern yerleşmenin altında kalmıştır. 1888 yılında ilk defa kazılan yerleşmede Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı tabakalarının üstünde yoğun bir şekilde Demir Çağı iskânları tespit edilmiştir. Burada ortaya çıkarılan buluntuların çoğu Geç Hitit Beylikleri Devri'ne aittir⁵⁵.

Karahöyük, Konya il merkezinin yaklaşık 7km güneybatısındadır. 1953 yılından itibaren Sedat Alp başkanlığında höyüğün anlaşılmasına ve tabakalanmasına yönelik yapılan kazılar belli aralıklarla devam etmiştir (ALP, 1992, 301-306).⁵⁶ Kazılar esnasında bol

⁴⁸ F. Kinal, a.g.e. s.43-44.

⁴⁹ Altan Çilingiroğlu, Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir 1997, s.12.

⁵⁰ Manfred Korfmann, "Troia Homeros'un Mirası, İlk Tunç Çağı", Arkeo Atlas Dergisi, Sayı:2, İstanbul 2003, s.130-137.

⁵¹ F. Kinal, a.g.e., s.21-22.

⁵² Gülsün Umurtak, "Bademağacı", Arkeo Atlas Dergisi, S.2, İstanbul 2003, s.108.

⁵³ Manfred Korfmann, "Demircihöyük", Arkeo Atlas Dergisi, S.2, İstanbul 2003, s.111.

⁵⁴ Aslı Özyar, "Geç Hitit Krallıkları", Arkeo Atlas Dergisi, S.4, İstanbul 2003, s.10-36.

⁵⁵ S. Harmankaya, a.g.e. s.17/2/02.

⁵⁶ Sedat Alp, "Konya-Karahöyük 1991 Kazısı", 14. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s.301-306.

miktarda tek renkli ve hendesi bezemeli hem el hem de çark yapımı çömlek, İlk Tunç Çağı yerleşmesinde insan kalıntıları ve mezarlar, mühürler ve yanmış tahıl taneleri bulunmuştur⁵⁷.

E-Anadolu'nun İlk Kent Devletleri (Asur Ticaret Kolonileri Devri)

İlkçağ Anadolu tarihinde M.Ö. 1719-1750 yılları arasındaki 255 yıllık sürece “Asur Ticaret Kolonileri Devri” adı verilmektedir. Bu tarihler arasında Anadolu’ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurlu tüccarlar beraberlerinde çivi yazısını getirmiş ve Eski Asur lehçesiyle yazılı tabletler oluşturmuşlardır. Böylece Anadolu’nun tarihi devirlere girmesi sağlanmıştır. Çoğu ticari ve hukuki senet mahiyetinde olan bu tabletlerin az bir kısmı Hattuşaş (Boğazköy), Alışar ve Kaman-Karahöyük’te, büyük çoğunluğu ise Kayseri’nin 20km. Kuzeydoğusundaki modern Karahöyük Köyü yakınında bulunan Kültepe mevkiinde⁵⁸ ortaya çıkarıldıklarından umumiyetle “Kültepe Tabletleri” olarak adlandırılmışlardır. Kültepe’de 1948 yılından beri aralıksız bir şekilde sürdürülen kazılar esnasında⁵⁹ gün yüzüne çıkarılan ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde muhafaza edilen tabletler üzerinde yapılan transkript ve tercüme çalışmaları devam etmektedir.

Şuana kadar yapılan çalışmalar neticesinde, Anadolu’da Asurlular tarafından kurulmuş olan ve *Karum* adı verilen pazaryerlerinin merkezi Kültepe (Eski Kaniş/Neşa) idi. İdari olarak bütün *karum*lar ve daha küçük pazaryerleri olan *wabartum*lar Kaniş’e o da doğrudan Asur’a bağlıydı. Kaniş, başkent Asur ile kendine bağlı bütün diğer Anadolu *Karum Wabartum*ları arasında gerekli bağı kuruyordu. Söz konusu dönemde Asur Ticaret Kolonileri organizasyonunda Kaniş’in önemi ve Yakındoğu’nun, bilhassa Asur ve Anadolu toplumlarının ticari, hukuki ve ekonomik durumlarını aydınlatması noktasında Kültepe Tabletleri bilgilerimizin temel kaynağını oluşturmaktadırlar⁶⁰.

Koloni Devri’nde Anadolu’da pek çok şehir devletinin varlığından bu tabletler sayesinde haberdar olunmaktadır. Ancak şu ana kadar yapılan araştırmalarda, *Kaniş Krallığı* ile *Hattuş Krallığı* (Merkezi bugünkü Boğazköy olup, Asur Ticaret Kolonileri Devri’nden sonra Hitit Devleti’nin başkenti olmuştur.) ve *Tegarama Krallığı*nın merkezi⁶¹ dışında diğer krallık merkezlerinin yerleri henüz bulunamamıştır. Buna karşılık, bu krallık merkezlerinde en az birer *Karum* veya *Wabartum*ların olduğunu dikkate alarak, Asur koloni şebekesinin yayılış alanına göre düşünmemiz gerekmektedir. Bu noktada Asur koloni şebekesinin Anadolu’nun tümüne yayılmadığını, sadece bugünkü Orta Anadolu bölgesi ile buranın dar anlamda doğusunu, güneyini ve kuzeyini kapsamış olduğunu söylemek gerekir. Asur koloni kapsamındaki alan, yaklaşık olarak batıda Konya Ovası’ndan, doğuda Elazığ’a, güneydoğuda Şanlıurfa toprakları üzerinden Suriye memleketine ayrıca Mardin toprakları üzerinden Irak ülkesine, güneyde Niğde’den kuzeyde belki de Karadeniz kıyılarına kadar uzanan kısımdan ibarettir.

Metinlerde geçen diğer krallık isimleri ve onların muhtemel merkezleri aşağıdaki şekildedir:

⁵⁷ Geniş bilgi için bakınız: Sedat Erkut, “Konya Karahöyük’te Ele Geçen M.Ö. II. Binyılın İlk Çeyreğinden Buğday Örneği”, *Bellekten*, C.LXXII, S.263, Ankara 2008, s.1-4.

⁵⁸ Burada yapılan kazılar neticesinde tepenin eteğindeki düzlüğün, tabletlerde “karum” denilen Asurlu tüccarlara ait Pazar mahallesi olduğu, tepesinde o zamanki Kaniş şehri harabesi olduğu anlaşılmıştır. Bundan dolayı kazı raporlarında Pazar mahallesine daime Kaniş Karum’u denilmekte, tepedeki kazılardan da Kültepe Kazıları diye bahsedilmektedir. Bkz. F. Kinal, a.g.e., s.60.

⁵⁹ Bkz. F.Kinal, a.g.e., s.60; E. Memiş, ETT, s.63.

⁶⁰ Tahsin Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.4.

⁶¹ H. A. Şahin, a.g.e., s.36. Burada *Tegarama* şehrinin adının *Tilgarimmu* ya da *Togarma* isimlerine benzerliğinden dolayı bugünkü Gürün şehrine lokalize edilmesinin olabileceği savunulmaktadır.

Mama Krallığı, Mama ülkesinin Kaniş ile komşu olduğu ve Asur-Kaniş kervan yolunun üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Hahhum yolu tehlikeli olduğu zamanlarda Mama üzerinden girmeleri tembihlenmektedir. Mama'nın dağlık bir yerde bulunduğu ve Kaniş'in doğusunda yer aldığından genellikle Kahramanmaraş Afşin havalisine yerleştirilmektedir⁶². Daha doğrusu Kahramanmaraş- Göksun arasına konulmaktadır⁶³.

Zalpa Krallığı, Zalpa Krallığının merkezi konusunda pek çok teklifler ileri sürülmüştür. Kaniş kraliçesi efsanesine dayanılarak, Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerde olacağı ifade edilmiş, daha sonra iki adet Zalpa isimli şehrin bulunduğu birinin Bafra yakınlarındaki İkiztepe höyüğü⁶⁴, diğerinin ise Güneydoğu Anadolu'da özellikle Gaziantep ve yöresinde olacağı düşünülmüştür⁶⁵. Son araştırmaların birinde de Acemhöyük'ün Zalpa şehri olabileceği iddia edilmiştir.

Hurama Krallığı, Hurama şehrinin Kaniş-Fırat Nehri arasında bulunduğu söylenmektedir. Nitekim yol güzergâhlarını gösteren bir belgede Hurama'dan Hahhum'a oradan Timelkia'ya ve en nihayet Kaniş'e ulaşılmaktadır. Hurama'nın Kaniş'e varan güzergâh üzerinde ve Kaniş'e yakın olduğu da iddia edilmektedir⁶⁶. Bir başka belgede ise Hurama, Luhuzatia ve Şalahşuwa ile birlikte geçmektedir. Ancak bu sıralamanın yönünü tayin etmek mümkün değildir⁶⁷.

Timelkia Krallığı, Kültepe metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu krallığın merkezi Asur-Kaniş arasındaki ana güzergâh üzerindedir⁶⁸. Ayrıca Hurama-Hahhum arasında, Kaniş'in güneyinde yer aldığı ve bu krallığın Kaniş'e doğru son istasyon olduğu düşünülmektedir⁶⁹.

Hahhum Krallığı, Hahhum yer adı ilk defa Yeni Sumer Devri kralı Gudea'ya ait yazıtlarda geçmektedir. Kral yazıtında tanrısı Ningirsu için yaptırdığı tapınak inşaatında kullanılan altın tozunu buradan getirdiğini ifade etmektedir. Hahhum'un yeri konusunda birçok görüş vardır. Fırat nehri kenarında Adıyaman Samsat'a ya da buranın kuzeyinde bulunan Lidar Höyüğe yerleştirilmiştir. Ayrıca Hahhum'un Hurama ile Timelkia arasında bulunduğu dair bir belgede, Hurama-Hahhum-Timelkia- Kaniş kervan güzergâhı ortaya çıkmaktadır⁷⁰.

Luhuzatia Krallığı, Kültepe metinlerinde Luhuzatia'nın kral ve kraliçesinden bahsedilmesi buranın bir krallık merkezi olduğunu göstermektedir. Bu şehrin yeri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle Hititler zamanından itibaren Luhuzantia veya Lawazantia⁷¹ adıyla bilinen şehrin, çok önemli bir kült merkezi olan Kummanni'nin

⁶² H.A. Şahin, a.g.e., s.25.

⁶³ Khaled Nashef, Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes IV, Wiesbaden 1991, s.83. Bundan sonra RGTC IV şeklinde kısaltma yapılacaktır.

⁶⁴ H.A. Şahin, a.g.e., s.27.

⁶⁵ Özlem Sir Gavaz, "Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine" Anadolu/Anatolia 31, Ankara 2006, s.2.(s.1-18)

⁶⁶ K. Nashef, RGTC IV, s.61.

⁶⁷ H.A. Şahin, a.g.e., s.29.

⁶⁸ K. Nashef, RGTC IV, s.120.

⁶⁹ H.A. Şahin, a.g.e., s.30.

⁷⁰ H.A. Şahin, a.g.e., s.31.

⁷¹ L. Gürkan Gökçek, "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi" I Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Kahramanmaraş 2004, s.314-315.

doğusunda bulunduğu kabul edilmektedir⁷². Son araştırmalarda Elbistan Karahöyük'e yerleřtirilmektedir⁷³.

Waşhania Krallığı, Bu şhrin Kaniş'in batısında bulunduğu Kaniş'ten itibaren Asurlu tüccarların batı yönünde uğradıkları ilk durak olduğu görölmektedir. Waşhania'dan itibaren ise yolun iki kısma ayrıldığı birinin kuzey yönünde ilerleyip Malita ve Wahşuşana'ya, diğerinin ise batı yönünde devam edip Nenaşşa, Ulama ve en son olarak Puruşhattum'a vardığı anlařılmaktadır⁷⁴.

Wahşuşana Krallığı, Koloni Devri'nin önemli ticaret merkezlerinden biri olan Wahşuşana şhrinin yerini tayine yarayan birkaç belge bulunmaktadır. Bunlardan biri batı yönünde Waşhania-Malita üzerinden Wahşuşana'ya ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir belgede yine aynı yönde Waşhania- Nenaşşa- Athuruşna üzerinden Wahşuşana'ya ulaşıldığı ifade edilmektedir. Kaniş'in kuzeyinden giden yolda Tawinia- Durhumit- Tuhpia üzerinden Wahşuşana'ya varılmakta ve devamlı Puruşhattum'a uzanılmaktadır⁷⁵.

Puruşhattum Krallığı, Puruşhattum şhrinin yeri ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürölmüştür. Bu şhrin yerinin belirlenmesinde yardım sağlayacak birkaç belge ele geçmiştir. Bir masraf listesine göre, Kaniş'ten batı yönünde Asurlu tüccarların uğradıkları son merkez Puruşhattum'dur. Waşhania'dan sonra Nenaşşa ve Ulama üzerinden Puruşhattum'a varılmaktadır. Diğer yandan Wahşuşana'dan hem Ulama hem de şalatuvar üzerinden Puruşhattum'a gidilmektedir. Puruşhattum'un Tuz Gölü'nün güneyinde yani Acemhöyük olacađı⁷⁶ iddia edilmesine rağmen burada yazılı belge bulunamamasıyla kesinlik kazanmamıştır. Tuz Gölü'nün kuzeyinde olacağı kabul edilen Wahşuşana ile Tuz Gölü'nün doğusundaki Ulama'dan ve batısındaki şalatuvar'dan bura ulaşılması Puruşhattum'un Tuz Gölü'nün güneyinde bulunacağını göstermektedir⁷⁷.

Nenaşşa Krallığı, Kultepe metinlerinden, kervanların Waşhania şhrinden sonra ilk duraklarının Nenaşşa şhri olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten Nenaşşa, Kaniş'in batısındaki ikinci önemli istasyondur. Burası yolların kavşak noktasında yer almaktadır⁷⁸. Nenaşşa şhri ismi klasik dönem Nanassos ile identifiye edilmektedir⁷⁹. Burası Aksaray il merkezinin 40 km doğusunda bulunan Nenezi köyüne adı verilen yer olmalıdır⁸⁰.

şalatuvar Krallığı, krallığın merkezi olan şalatuvar şhrinin Wahşuşana ve Puruşhattum arasında olduğu ve burada küçük ticaret merkezi (Wabartum) bulunduğu bilinmektedir⁸¹. şalatuvar şhri Tuz gölünün batısına Konya Cihanbeyli ilçesinin kuzeyindeki Yeniceoba taraflarına lokalize edilmektedir⁸².

Ulama Krallığı, Kultepe metinlerinden Ulama şhrinin yeri konusunda önemli bilgiler vardır. Bunların birinde Kaniş'ten itibaren Waşhania- Nenaşşa-Ulama- Puruşhattum

⁷² H.A.şahin, a.g.e., s.34.

⁷³ Remzi Kuzuoğlu, Kultepe Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları, Bunların Lokalizasyonu ve Diğer Yönleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999, s.151.

⁷⁴ H.A. şahin, a.g.e., s.37.

⁷⁵ H.A. şahin, a.g.e., s.39.

⁷⁶ K. Nashef, RGTC IV, s.31.

⁷⁷ H.A. şahin, a.g.e., s.43.

⁷⁸ Nenaşşa'nın Roma Devleti Anadolu egemenliği döneminde de önemli bir yol kavşağı olduğu konusunda bkz. David French, Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları, (Çev. Hacı Yolcu), British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara 1981, s.22.

⁷⁹ Sebahattin Bayram, "Kultepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi", XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, TTK, Ankara 1994, s.213.

⁸⁰ Bilge Umar, Anadolu'daki Tarihsel Yer Adları, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993, s.601.

⁸¹ H.A. şahin, a.g.e., s.47.

⁸² S. Bayram, a.g., s.213.

güzergâhı geçmektedir. Bu güzergâhı dikkate alarak Ulama şehrinin muhtemelen Aksaray'ın batısında şehir merkezine yakın bir yerde olacağını düşünebiliriz⁸³.

Tawinia Krallığı, Tawinia şehri Kaniş'in kuzeyinden giden yolun üzerinde önemli bir istasyondur. Kızılırmak kavisi içerisinde olup, Boğazköy-Merzifon arasına lokalize edilmiştir⁸⁴.

Durhumit Krallığı, Kızılırmak kavisi içinde olduğu düşünülen önemli bir şehirdir⁸⁵. Bu şehirde bakırın damıtıldığı tasfiyehanelerin varlığı bilinmektedir. Dolayısıyla Orta Karadeniz bölgesinde bulunan bakır yataklarıyla arasında bir bağ kurulmakta olup, bu alana çok uzakta olmadığı düşünülmektedir⁸⁶. Ayrıca Asurlu tüccarların Harran-Suqinnum adı verilen kuzey yolundan ve Tawinia şehri üzerinden buraya ulaştıkları açıktır⁸⁷.

Tuhpia Krallığı, Bu krallığın merkezi olan Tuhpia şehrinin yeri ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Nitekim Kızılırmak havzasının kuzeydoğusunda aranmakta olup Hattuş'un batısında⁸⁸, Boğazköy ile Merzifon arasında olabileceği ya da daha güneyde olması gerektiği konusunda görüşler bulunmaktadır. Ancak Tuhpia şehri havalisinde bakır istihsal edildiği için bu şehrin bölgedeki bakır madenlerinin yataklarına yakın bir yerde bulunması gerektiğini akla getirmektedir⁸⁹.

Tiştürna Krallığı, Tiştürna şehrinin daha çok kuzey Anadolu bölgesinde⁹⁰, Kızılırmak kavisi içerisinde ve bölgedeki bakır yataklarına yakın bir yerde olduğu düşünülmektedir. Gerçekten Kültepe metinlerinden Tiştürna'nın bir madencilik merkezi olduğu anlaşılmaktadır⁹¹.

Ankuwa Krallığı, Hitit kraliyet metinleri ve diğer Hititçe metinlere göre, bu krallığın merkezi olan Ankuwa'nın birçok su kaynağının birleştiği bereketli yer olan, Yozgat Alışar Höyük yakınında olacağı kabul görmektedir⁹². Burada Eski Asur lehçesi ve çivi yazısıyla yazılmış tabletler bulunmuştur.

Kuşşara Krallığı, bu krallıkla ilgili bilgilerimiz Kültepe metinlerinin yanında Boğazköy'de bulunan Anitta metnine dayanmaktadır. Bu belgeye göre Kuşşara kralı Pitanha Asur Ticaret Kolonileri Devrinin sonuna doğru, Kuşşara'dan çıkarak o zamanki Orta Anadolu'nun pek çok şehrini zapt etmiştir, bu şehirler Harkimaş, Zalpuwa, Neşa (Kaniş), Hattuş ve Şalatuvar'dır⁹³.

Kuşşara Krallığının merkezi olan Kuşşara şehrinin yeri henüz bulunabilmiş değildir. Kuşşara'nın muhtemelen Kaniş'in kuzeydoğusunda Kızılırmak Nehri'nin Karadeniz dağlık alanına doğru olan yerde olabileceği ifade edilmektedir⁹⁴. Kültepe metinlerinde Şamuha ile birlikte geçmesi de bu görüşün doğru olacağını düşündürmektedir⁹⁵.

Kültepe metinleri sayesinde bu krallıkların siyasi, iktisadi ve sosyal durumları hakkında da bilgiler elde edilmektedir. Gerçekten Kültepe metinlerinden bu dönemin

⁸³ H.A. Şahin, a.g.e., s.48.

⁸⁴ Louis L. Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Mouton 1970, s.272.

⁸⁵ Klaas R. Veenhof- Jesper Eidem, *Mesopotamia the Old Assyrian Period*, Göttingen 2008, s.156.

⁸⁶ K.R. Veenhof- J.Eidem, a.g.e., s.86.

⁸⁷ H.A. Şahin, a.g.e., s.52.

⁸⁸ S. Bayram, a.g.m., s.230. (211-231)

⁸⁹ H.A. Şahin, a.g.e., s.54.

⁹⁰ K.R. Veenhof- J. Eidem, a.g.e., s.151.

⁹¹ H.A. Şahin, a.g.e., s.56.

⁹² Jhon Garstang-O.R.Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London 1959, s.17.

⁹³ E. Memiş, ETT, s.68.

⁹⁴ Marc Van De Mieroop, *A History of the Ancient Near East ca. 3000-323 B.C.*, Oxford 2007, s.113.

⁹⁵ H.A. Şahin, a.g.e., s.60.

krallıklarının yapısı, kralın yanında kraliçe ve veliahdın durumu, ayrıca saraydaki diğer görevlilerin fonksiyonları öğrenilmektedir⁹⁶. Buna göre, Puruřhattum, Hahhum ve Kuřšara gibi büyük şehirlerde *rubu'um rabium* adı verilen "büyük mahalli krallar" vardı. Ayrıca metinlerde geçen diğer şehirlerdeki *rubu'um* adı verilen ve nüfuz bakımından daha zayıf olan krallar da bunlara bağlı idiler⁹⁷. Bununla birlikte *şarrum* "tabi kral"⁹⁸ adı verilen normal olarak şehir ve yakın çevresini idare eden müstakil yöneticiler de vardı. Bunların unvanlarından dönemin siyasi teşkilatlarının nüfuz ve yapı bakımından farklılıklar gösterdiğini söyleyebiliriz. Zira bu metinlerde ifade edilen *şarrumlar* kraldan yani *rubu'um*'dan izinsiz askeri harekâta bulunmayacakları gibi, kendi adlarına dış politika takip etmeye de yetkili değildiler. Ayrıca *rubu'umlar* arasında zaman zaman ihtilafların çıktığı, bazen de anlaşmaların yapıldığı da bilinmektedir⁹⁹.

Sonuç

Anadolu'nun dünya üzerindeki coğrafî konumu ve muhtelif bitki ve hayvan türlerinin yetişmesine uygun bir iklime sahip olması buranın tarihin erken devirlerinden itibaren iskân edilmesinin temel sebepleridir. Ayrıca Anadolu coğrafyasının doğu-batı yönünde dışa açık olması da burada oluşan medeniyet ve kent kültürünün çevredeki yüksek medeniyetlerin etkisinde kalmasına neden olmuştur. Bu durum Anadolu kültürünün farklı renklerden oluşmasını sağladığı gibi, bu renkliliğin dışa taşmasını yani çevredeki toplumların kültürlerini etkilemesini de beraberinde getirmiştir. Bu karşılıklı etkileşme çağlar boyu devam etmiştir. Öyle ki, Eskiçağ Anadolu kültürü incelendiğinde ilk zamanlar için doğu medeniyetlerinden ne derece etkilendiği açık bir şekilde görüleceği gibi, söz konusu kültürün batı toplumlarına nasıl taşınmış olduğu da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Meseleye kentlerin ortaya çıkış süreci açısından baktığımızda ise, kent kavramının oluşmasının Anadolu'nun doğusundaki toplumlarda daha erken, batısındaki toplumlarda ise daha geç bir dönemde başladığı görülmektedir. Bununla birlikte zamanla doğu-batı toplumları arasında ulaşım ve iletişimin hızlanması ve özellikle uygarlığın yükseltilmesi alanında batı toplumlarının öncülük etme aşamasına gelmeleri sonucunda, Eskiçağ Anadolu insanı bu kez de batı kültürlerinin etki alanında kalmış ve bu kültürleri doğu toplumlarına taşıma vazifesi görmüştür.

Anadolu coğrafyası tüm bu özelliklerinden dolayı Paleolitik Devri'nden itibaren insanlığın izlerinin görüldüğü bir yer olmuştur. Bu sahada, Mezolitik, Neolitik ve Maden Devri kültürlerinin de sırasıyla yaşanmış olduğu arkeolojik kazılar esnasında ortaya çıkarılan buluntularla açıklığa kavuşturulmuştur. Tarihi devirlere gelindiğinde ise, bu coğrafyada nüfus hareketliliğinin yoğunlaştığı ve iskân sayısının oldukça arttığı görülmektedir. şu halde Anadolu'nun ilk kentlerinin oluşum sürecini tarihi seyir içerisinde bu coğrafyadaki ilk insanlık izlerinden başlayarak kent olgusunun ortaya çıktığı Kalkolitik ve Tunç Devirlerine kadar incelemek gerekmektedir.

Anadolu'daki ilk insan izleri Paleolitik Dönemde görülmektedir. Paleolitik insan mağaralarda ve diğer korunaklı alanlarda barınmış, geçimini avcılık ve toplayıcılıktan sağlamış besin üretme aşamasına ulaşamamış olduğundan üretici olmaktan ziyade tüketici konumunda olmuştur. Paleolitik insanının izleri Anadolu'nun Güney ve Güneydoğu bölgeleri ile İstanbul Boğazı çevresinde görülmektedir.

⁹⁶ H.A. şahin, a.g.e., s.13.

⁹⁷ H. Sever, a.g.m., s.2.

⁹⁸ Emin Bilgiç-Sabahattin Bayram, Ankara Kültepe Tabletleri II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, s.105.

⁹⁹ Kemal Balkan, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup, TTK Basımevi, Ankara 1957, s.8.

Anadolu'nun ilk köy yerleşimleri ise Neolitik Dönemde ortaya çıkmıştır. Zira Neolitik Dönemde meydana gelen sosyo-kültürel gelişmeler yerleşik hayat düzenini zorunlu kılmıştır.

Bunu takip eden Kalkolitik Dönem köyden kentte geçiş devresidir. Burada kent yalnızca yerleşimlerin kalabalıklaşması değil, yeni yönetim biçiminin; bürokrat ve zanaatkâr sınıfının da ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bunun devamı olan Tunç Döneminde ise kent devletlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Tunç Döneminin temel özelliklerinden birisi de artık çivi yazılı kaynakların tutulmuş olmasıdır. Söz konusu kaynaklardan çok sayıda kent devletinin ismi tespit edilmiştir. Ancak bahsi geçen kentlerin büyük çoğunluğunun lokalizasyonu yapılamamıştır.

Kaynakça

- AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67, Ankara 2003.
- AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İzmir 2007.
- ALP, Sedat, “Konya-Karahöyük 1991 Kazısı”, *14. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1992. s.301-306.
- ARIK, R. Oğuz Arık, “Alaca-Höyük Hafriyatının İlk Neticeleri”, *Bellekten*, C.1, S.1, Ankara 1937, s.210-221.
- BAHAR, Hasan, **Eskiçağ Uygarlıkları**, Kömen Yayınları, Konya 2010.
- BALKAN, Kemal, **Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup**, TTK Basımevi, Ankara 1957.
- BİLGİ, Önder, “İkiztepe” *Arkeo Atlas Dergisi*, S.2, İstanbul 2003. s.105.
- BİLGİÇ, Emin,- Sabahattin Bayram, **Ankara Kültepe Tabletleri II**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995.
- CAUVIN, Jacques, vd., “Cafer Höyük”, *Anadolu'da Neolitik Dönem*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007. s.99-114.
- ÇAMBEL, Halet, vd., “1986 Çayönü Kazısı”, *9. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987, s.39-64.
- ÇİLİNGİROĞLU, Altan, **Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir 1997.
- DOĞANER Suna, “Tarih Öncesi Çağlarda Anadolu'da Savaş ve Coğrafya” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S.10, İstanbul 2004, s.55-62.
- EFE, Turan, “Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı” *Arkeo Atlas Dergisi* S.II, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2003, s.94-137.
- ERKUT, Sedat, “Konya Karahöyük'te Ele Geçen M.Ö. II. Binyılın İlk Çeyreğinden Buğday Örneği”, *Bellekten*, C.LXXII, S.263, Ankara 2008. s.1-4.
- ESİN, Ufuk,- Savaş Harmankaya, “Aşıklı Höyük” *Anadolu'da Neolitik Dönem*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

- FRENCH, David, **Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları**, (Çev. Hacı Yolcu), British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara 1981.
- GARSTANG, Jhon,-O.R.Gurney, **The Geography of the Hittite Empire**, London 1959.
- GAVAZ, Özlem Sir, "Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine" *Anadolu/Anatolia* 31, Ankara 2006, s.s.1-18.
- GÖKÇEK, L. Gürkan, "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi" *I Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Kahramanmaraş 2004, s.309-318.
- HARMANKAYA, Savaş, vd., TAY (Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2): Neolitik, Ege Yayınları, İstanbul 1997.
- HARMANKAYA, Savaş, (Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- 3) Kalkolitik, Ege Yayınları, İstanbul 1998.
- HAUPTMANN, Harald, "Nevali Çori ve Urfa Bölgesi'nde Neolitik Dönem" *Anadolu'da Neolitik Dönem*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007. s.131-164.
- HUNT, L. Goldman, **The World History**, Chicago 1954.
- KAGAN, Neil (ed.), **National Geographic Resimli Dünya Tarihi**, Washington 2007.
- KARTAL, Metin, "Öküzini Mağarası", *Arkeo Atlas Dergisi*, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002,s.61.
- KINAL, Firuzan, **Eski Anadolu Tarihi**, TTK, Ankara 1998.
- KORFMAN, Manfred, "Troia Homeros'un Mirası, İlk Tunç Çağı", *Arkeo Atlas Dergisi*, Sayı:2, İstanbul 2003, s.130-137.
- KORFMAN, Manfred, "Demircihöyük", *Arkeo Atlas Dergisi*, S.2, İstanbul 2003. s.
- KUZUOĞLU, Remzi, **Kültepe Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları, Bunların Lokalizasyonu ve Diğer Yönleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler**, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.
- MANFRED, R-Behm-Blancke, "Hasek Höyük" *Arkeo Atlas Dergisi*, S.2, İstanbul 2003. s.27.
- MELLINK, Machtel J., "Archeaology in Anatolia", *American Journhal of Archeaology*, Vol. 95, No.1, 1991, s.123-153.
- MEMİŞ Ekrem, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Ekin Yayınları, Bursa 2006.
- MIEROOP, Marc Van De, **A History of the Ancient Near East ca. 3000-323 B.C.**, Oxford 2007.
- NASHEF, Khaled, **Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes IV**, Wiesbaden 1991.
- ORLIN, Louis L. Orlin, **Assyrian Colonies in Cappadocia**, Moutun 1970.
- ÖZDOĞAN, Aslı Erim, "Çayönü", *Anadolu'da Neolitik Dönem*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.57-97.
- ÖZDOĞAN, Mehmet "Yazısız Zamanlar (Tarih Öncesi)", *Arkeo Atlas Dergisi*, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002, s.24-63.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, "Devrimlerin Atası Neolitik Çağ", *Arkeo Atlas Dergisi*, S.1, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002, s.66-87.

- ÖZDOĞAN, Mehmet, “ Kalkolitik Çağ”, *Arkeo Atlas Dergisi*, S.I, D.B.R. Yayıncılık, İstanbul 2002, s.110-130.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, **Kültepe Kanış/Neşa**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZKAYA, Vecihi Özkaya vd., “Körtik Tepe 2006 Kazısı”, *29. Kazı sonuçları Toplantısı, C.I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Basımevi, Ankara 2008. s.351-370.
- ÖZYAR, Aslı, “Geç Hitit Krallıkları”, **Arkeo Atlas Dergisi**, S.4, İstanbul 2003. s.10-33.
- RESENBERG, Michael, “Hallan Çemi”, *Anadolu’da Neolitik Dönem*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007. s.1-11.
- SCHMIDT, Klaus, **Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar** (Çev. Rüstem Aslan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- SCHMIDT, Klaus, “Göbeklitepe 2006 Yılı Kazısı” *29. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Basımevi, Ankara 2008. s.417-428.
- ŞENEL Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Verso Yayıncılık, Ankara 1990.
- UMAR, Bilge, **Anadolu’daki Tarihsel Yer Adları**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.
- UMURTAK, Gülsün, “Bademağacı”, *Arkeo Atlas Dergisi*, S.2, İstanbul 2003. s.108.
- VEENHOF, Klaas R.,- Jesper Eidem, **Mesopotamia the Old Assyrian Period**, Göttingen 2008.
- YALÇINKAYA, Işın, vd., “1985-1995 Karain Kazıları Işığında Anadolu Paleolitiğinin Önemi”, *18. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri I*, Ankara 27-31 Mayıs 1996. s.1-10.
- YALÇINKAYA, Işın, “1990 Öküzini Kazısı”, *13. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri I*, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, s.55-70.
- YILDIRIM, Recep, **Uygarlık Tarihine Giriş**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2004.